

JAROSLAV P Á N E K

K OHLASU BALKÁNSKÝCH VÁLEK 1912 - 1913 NA ČESKÉM VENKOVĚ

/Možnosti využití regionálního studia v historické balkanistice/

Charakter obou balkánských válek, bezprostředně předcházejících prvnímu světovému konfliktu našeho století, je všeobecně znám, a není tedy třeba ztrácet o něm slov. Také otázky, spojené s ohlaseb balkánských událostí v českém prostředí, byly již několikrát podrobeny důkladnému studiu a patří - zvláště zásluhou prof. Milady Paulové - mezi nejlépe zpracované problémové okruhy v dějinách vzájemných vztahů mezi Čechy a jihoslovanskými národy.^{1/} Není proto úkolem tohoto stručného příspěvku podávat nová fakta nebo provádět dalekosáhlé revize dosavadních zjištění. Naopak, toto sdělení je spíše úvahou nad možností rozšířit pramenitou základnu, z níž při studiu této /a jí podobné/ problematiky vycházíme, prohloubit starší poznatky a rozšířit je o dosud neprávem opomíjený aspekt - o sledování konkrétních forem nejširší lidové účasti na sblížení celonárodního českého kolektivu s jižními Slovany.

Dosavadní práce, věnované ohlasu balkánských válek u nás, vycházely ze soudobého zpravodajství v ústředních českých a moravských denících, a pokud jde o archiválie, pak zejména z fondů zemské politické správy; v menší míře bylo k tomuto účelu využito svědectví pamětníků a zcela stranou zůstaly prameny místní a regionální proveniencie. Je to pochopitelné, jestliže věc posuzujeme z praktického hlediska pracovní únosnosti, a také s ohledem na skutečnost, že v ústředních archívech lze právem předpokládat existenci hlášení i o těch událostech, jež se odehrály

na venkově. Výsledky skutečného výzkumu však ukazují, že tato pramenná základna plně nepostačuje a že je nezbytné rozšířit ji - alespoň formou sondáže - tak, aby zahrnula též soudobou krajinou publicistiku a archívní dokumentaci, jež vznikla činností regionální /okresní/ politické správy.

Pokusil jsem se o zpracování takové mikroanalýzy v nevelké oblasti na rozhraní středních a jižních Čech, v oblasti, jejíž specifiku vymezuje zhruba stotisícový počet obyvatel, na počátku století minimální zprůmyslnění a nepatrné koncentrace proletariátu i z našeho hlediska závažná skutečnost, že v dosavadní literatuře nebyla o ohlasu balkánakých válek na tomto území ani nejmenší zmínka.^{2/} Teď vesměs okolností, které by zdánlivě mohly předem vylučovat jakýkoli pozitivní výsledek. Opravdu jen zdánlivě, neboť kombinací ústředních zdrojů s prameny místními bylo by možno zrekonstruovat poměrně podrobný obraz událostí, jež se v této oblasti odehrály pod bezprostředním vlivem národnosvobozeneckého boje jižních Slovanů. Až potud jde ovšem o úkol regionální historiografie, nikoli balkanistiky. Tato disciplína však může ze zmíněné analýzy vytěžit některé obecnější poznatky, o nichž se dále zmíním.

Především je možno vymezit formy reagence českého venkova na balkánské války a dále odhalit cesty, jimiž pronikalo poznávání Balkánů na počátku 20. století nejširšími vrstvami našeho lidu. Rozhodující úlohu v rychlém a mnohostranném zpravodajství o vývoji na Balkáně sehrály noviny. Zdůrazňují, že vedle centrálních deníků politických stran, jejichž odběr na venkově v této době značně vzrostl, měly mimořádný význam krajiné listy s více či méně vyhraněnou politickou tendencí. Zvláště ty časopisy,

kteře měly za sebou delší publicistickou tradici a kladly si vyšší cíle, nepřejímaly otrocky hodnocení z pražských novin, nýbrž přinášely pohotové a osobité komentáře. Jestliže už ve starší předmětné literatuře vyvstala otázka, proč v závěrečné fázi první balkánské války došlo k diferenciaci mezi Prahou a českým venkovem /zejména v otázce dobytí Drinopolu/^{3/} pak je nasnadě, že odpověď nebude nalezena bez respektování soudobého periodického tisku a zejména bez důkladného porovnání stanovisek jeho pražských a venkovských tvůrců.

Zájem českého lidu o Balkán, ba možno říci hlad po všech informacích o jižních Slovanech, pomáhalo od října 1912 uspokojovat také mluvené slovo. I ta venkovská města, jejichž kulturní život nevynikal zvláštní intenzitou, byla zasažena vlnou přednášek, pořádaných spolky a místními organizacemi politických stran. Přednášky se přirozeně orientovaly na Balkán, nikoli však pouze k současné situaci - hovořilo se také o dějinách jihoslovanských národů, o jejich hospodářské úrovni a podobných tématech. V řadě venkovských míst byly akce tohoto druhu bezpochyby prvním důvěrnějším seznámením obyvatel s touto tematikou a podnětem k jejímu pečlivějšímu sledování. Zmíněnou okolnost nelze podceňovat, neboť přednášky měly značnou publicitu, dokonce i v nevalkých městech byl počet účastníků úředně odhadován na několik set.

Na všeobecné informativní přednášky organicky navázala manifestáční shromáždění lidu, která už měla výrazný politický náboj a byla zaměřena k protestům proti přípravám Rakouško-Uherska na válku a případnou invazi do Černé Hory, resp. na vyprovokování války se Srbskem. Není rozhodující, že jen v několika

málo městech na území Čech došlo k přímému střetnutí demonstrantů s vojskem nebo četnictvem; závažná je především skutečnost, že protesty byly všeobecné a že i v málo zprůmýšlených oblastech projevovalo největší antimilitaristickou aktivitu dělnictvo. Podobný význam měly také oslavy vítězství balkánských Slovanů u Drinopolu a Skadru v březnu a dubnu 1913. Byly to projevy ve své podstatě nevinné /slavnostní osvětlení měst a vesnic, průvody, hudební produkce /, avšak ideovým působením na místní obyvatelstvo neobyčejně závažné. Mj. i dnes již řídká svědectví žijících účastníků těchto oslav dokládají, že český lid v nich manifestoval nejen vřelá sympatie k jižním Slovanům, ale dával průchod i silicím protirakouskému smýšlení.

Vynikající byl podíl venkova na peněžních sbírkách ve prospěch Českého pomocného lékařského komitétu, jenž vypravil mnoho lékařů i ostatního zdravotnického personálu do jiholovanského zázemí a na frontu. Jen detailní analýza poměrů ve vybraném regionu nám pomůže odhalit zdroje, z nichž se shromáždila ona závratná částka 1 200 000K, kterou daroval český lid svým bojujícím bratřím. Největší příspěvek v jednotlivých oblastech poskytl zpravidla město jako celek, resp. městská rada ve funkci jeho zastupitelského orgánu, který se také stával iniciátorem dalších sbírek. Na jejich organizaci se podíleli dobrovolníci /především ženy/, redakce krajských listů a často se sbíralo v hostincích. Podstatný přínos znamenala mimořádná "korunová daň", vybíraná v řadách Sokolů, a jednorázové dary okresních výborů, řemeslnických společenstev a místních organizací politických stran /zvláště strany národně socialistické a mladočeské/. Menší hmotnou cenu, o to však vyšší hodnotu mo-

rální měly příspěvky nejchudších vrstev obyvatelstva, shromažďované na pracovištích i mezi důchodci, na vesnických zábavách i na pohřbech. Nevšední obětavost prostého venkovského lidu lze sotva charakterizovat politickými kategoriemi: byla výrazem vzepjatých emocí a v nejkrásnějším smyslu živelné slovanské vzájemnosti.

Při sledování ohlasu balkánských válek v českém prostředí nelze opomenout jejich ekonomickou složku. Je všeobecně známo, že omezení zahraničního obchodu s Balkánem postihlo citelně i naše země a způsobilo leckde nezaměstnanost. Širší dopad však měl úpadek důvěry k rakouské měně a obavy ze státního bankrotu. Za poslední dva měsíce roku 1912 lze zaznamenat 10 - 25 % pokles celkových vkladů v menších venkovských peněžních ústavech, což začalo přímo ohrožovat samotnou jejich existenci.

Rozšíření pověsti o chystaném finančním úpadku, kritika rakousko-uherského zahraničního kursu, demonstrace proti vídeňské politice síly, projevy radosti nad vítězstvími spojenec-kých voják, podpora balkánských Slovanů peněžními sbírkami a zdravotnickou pomocí - to byly hlavní směry, v nichž se vyvíjela aktivita českého venkovského lidu v období od října 1912 do dubna 1913. V této činnosti se spojovala nechuť k habsburské monarchii s obdivem vůči jihoslovanskému boji za národní samostatnost. Krajinský tisk, který byl hlavním mluvčím tužeb českého venkova, vítal první balkánskou osvobozenec-kou válku s bezvýhradným nadšením. Veřejné mínění reformoval i za druhé balkánské války, kdy se jeho komentáře nesly zklamáním nad slovanskou nesvorností a téměř beznadějným pohledem do budoucnosti.

Pracná heuristika v rozptýlených pramenech místní a regionál-

ní proveniencie může tady do značné míry dokreslit poznání ohlasu balkánských válek - křife lze mluvit vůbec o odezvě událostí na Balkáně ve druhé polovině 19. a v prvních deceniích 20. století - v našich zemích. Pramenů základna tohoto studia je značně rozsáhlá a různorodá. Patří do ní obecní a spolkové kroniky, zápisy o jednáních místních a okresních zastupitelstev, doklady o činnosti venkovských peněžních ústavů, ale především krajinaký tisk a presidiální spisy okresních úřadů. Skutečnost, že právě tyto archiválie - nejdůležitější pramen politických dějin českého venkova na přelomu 19. a 20. století - byly v poslední době celostátně zpřístupněny podrobnými a poměrně spolehlivými katalogy, značně usnadní regionální studium balkanistické problematiky.^{4/} Bylo by sotva únosné provádět detailní průzkum v celém rozsahu českých zemí, avšak svou úlohu splní i sondáž v několika vytypovaných regionech. Badatel, který se pustí touto neprošlápanou cestou, je odměněn poznáním zcela konkrétních forem ohlasu balkánských událostí v českém prostředí, forem a projevu vpravdě lidských, jež historikovi, sledujícím tuž problematiku jen v celonárodním měřítku, nutně unikají.

- 1/ Srv. D.ŠLAISOVÁ, Ohlas první války balkánské 1912-1913 v českém prostředí. Slovanské historické studie 1, 1955, s.227-263; R.HAVRÁNKOVÁ, Padesáté výročí balkánských válek. Všestranné sympatie našeho lidu. Slovanský přehled 48, 1962, s.211-213; M.PAULOVÁ, Balkánské války 1912-1913 a český lid, Praha 1963 /zde též další literatura/.
- 2/ J.PÁNEK, Ohlas balkánských válek 1912-1913 na Benešovsku. Středočeský sborník historický 7, 1972, s.20-34 /tato práce je zatížena řadou nevykorigovaných tiskových chyb; errata

zařazena do téhož sborníku 8, 1973/; též, Odjak prvog balkanskog rata u Češkoj. Socijalistička Čehoslovačka 1973, broj 10, s. 28-29; též, Ohlas I. balkánské války 1912-1913 na českém venkově. Jednota /Darugar/, 28 /1973/, č. 48-49, s. 24; č. 50, s. 15.

3/ M. PAULOVÁ, cit. d., s. 87.

4/ Katalogy prezidiálních spisů okresních úřadů jsou uloženy ve Státním ústředním archívu v Praze, ve všech státních a příslušných okresních archívech. Badatel, který sleduje zmíněnou problematiku, se však nemůže spoléhat pouze na ně, nýbrž měl by prostudovat komplex spisů ze zvolené oblasti a období, neboť jen tak postihne vzájemnou vazbu mezi životem lidu v regionu a událostmi na Balkáně.

- - -

Die Problematik des Wiederhalls der Balkankriege im tschechischen Milieu ist relativ gut bekannt, aber dieses Studium wurde bisher überwiegend nur auf die Ausnutzung der einseitigen Quellen, nämlich der Archivalien von der politischen Landesverwaltung und der Tagblätter von Prag und Brünn, orientiert. Deshalb blieben einige wichtige Fragen noch geöffnet und auch die konkreten Formen der Reaktion des tschechischen Landvolkes wurden nicht genügend klargemacht. - Diese kurze Mitteilung versucht nicht die aufgeworfenen Fragen zu beantworten; sie ist eine methodische Betrachtung über die Möglichkeiten die Quellenbasis eines historisch-balkanistischen Studiums durch die Quellen der regionalen und Lokalprovenienz zu verbreiten. Am wichtigsten sind dabei die Provinzblätter und die sog. Presidial-

akten der Bezirksbehörden. Auf dem Grunde einer analytischen Forschung in einem Gebiete um Beneschau in Mittelböhmen zeigt die Mitteilung die Hauptformen, durch die die Sympatien des tschechischen Landvolkes zum Kampfe der Südslawen ausgedrückt wurden. Es war eine sehr intensive Interesse um die Provinzblätter, die beachtenswerte Kommentare von der Balkanentwicklung brachten, weiter die Vorlesungen für das Volkspublikum, Manifestationen gegen die Wiener Aussenpolitik und gegen Militarismus und endlich die opferwilligen Sammlungen für die Arzthilfe den verwundeten Südslawen.